

До спеціалізованої вченої ради ДФ 35.051.085
Львівського національного
університету імені Івана Франка,
79000, м. Львів, вул. Університетська, 1

ВІДГУК

офіційного опонента

кандидата юридичних наук, доцента, завідувача Лабораторії проблем корпоративного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України Сіщук Ліліани Василівни
на дисертацію Суханова Максима Олександровича
на тему: «Корпоративні права та обов'язки учасника товариства з обмеженою відповідальністю», подану на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право

Актуальність теми дослідження. Індикатором розвитку вітчизняної ринкової економіки є стабільне вливання інвестиційних активів у підприємницьку діяльність та отримання значного прибутку у результаті її здійснення. В Україні склалося так, що ведення малого та середнього бізнесу, за загальним правилом, реалізується через державну реєстрацію фізичної особи-підприємця, приватне підприємство та товариство з обмеженою відповідальністю. При цьому, традиційно, товариство з обмеженою відповідальністю є найбільш застосовною організаційно-правовою формою серед підприємницьких юридичних осіб. На відміну від акціонерних товариств, що обтяжені ускладненими процедурами управління товариством та посиленням контролем від органів державної влади за діяльністю у сфері реєстрації та обігу цінних паперів, товариства з обмеженою відповідальністю є більш гнучкими і простими для застосування у підприємницькій сфері.

Для більш ефективного регулювання правового становища товариств з обмеженою відповідальністю у 2018 році прийнято Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», положення якого максимально відповідають рекомендаціям Європейського Союзу і щодо яких вже склалася й практика застосування і судова практика. Звичайно, у ході аналізу правових норм вказаного Закону є ряд питань, що потребують уточнення, доповнення та доопрацювання, але загальна ідея реалізації корпоративних прав та інтересів учасників товариства і здійснення управління у товаристві відповідають стандартам корпоративного управління з пропонуванням багатоваріантності підходів та стимулюють до саморегулювання багатьох процесів на рівні локальних актів товариства.

Варто зазначити, що нині проводиться й діяльність робочої групи щодо рекодифікації Цивільного кодексу України, метою якої є забезпечити більш ефективне регулювання приватноправових відносин, в тому числі й питань, пов'язаних з діяльністю юридичних осіб. Щодо товариств з обмеженою відповідальністю, то з прийняттям Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» в перехідних положеннях останнього містилися норми про втрату чинності норм Цивільного кодексу України, що спрямовані на регулювання діяльності товариств з обмеженою відповідальністю. Таким чином, склалася парадоксальна ситуація, за якої щодо організаційно-правових форм підприємницьких юридичних осіб містяться норми і у ЦК України, і у спеціальних законах, як наприклад, щодо акціонерних товариств, а з приводу товариств з обмеженою відповідальністю всі положення у кодифікованому акті скасовані.

Разом із тим у Законі України «Про товариства обмеженою та додатковою відповідальністю» визначено та спрощено загальні засади створення і діяльності товариства з обмеженою відповідальністю, регламентовано більш детально окремі аспекти його функціонування та можливість діяти на підставі положень модельного статуту товариства, затвердженого Кабінетом Міністрів України. Тим не менш компанія, що розвивається і бажає залучати інвесторів для збільшення активів товариства, прагне до більш прозорого корпоративного управління в товаристві та до створення більш ефективних правових механізмів здійснення корпоративних прав їх учасників, у зв'язку з чим й підвищує ділову репутацію товариства, що супроводжується, зокрема, розробкою внутрішніх локальних актів з прописуванням більш детальних положень щодо способів і порядку реалізації корпоративних прав та обов'язків учасників товариства з обмеженою відповідальністю, що у свою чергу підвищує довіру зовнішніх інвесторів та бажання вливати активи в статутний капітал товариства для ведення бізнесу в Україні. Проте правова свідомість осіб і правова культура багатьох товариств з обмеженою відповідальністю зводиться тільки до модельних статутів, шаблонних правил закону, що часто дублюються у стандартному статуті та до відсутності внутрішньої стратегії розвитку діяльності компанії, її корпоративного управління і, відповідно, деталізованих способів реалізації корпоративних прав і обов'язків учасників товариств з обмеженою відповідальністю. Загалом, такий підхід до ведення бізнесу досить часто призводить до корпоративних конфліктів, підміни правових механізмів реалізації корпоративних прав учасників, блокування скликання та / або проведення загальних зборів учасників, тіньового ведення внутрішнього управління компанією директором (правлінням) товариства, відсутності належного контролю за діяльністю виконавчого органу товариства, у зв'язку з чим нині дослідження проблематики правового регулювання корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю є актуальною темою.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та їх новизна. Наукова робота М. О. Суханова є першим дисертаційним дослідженням, в якому детально окреслено питання реалізації корпоративних прав та обов'язків учасників товариства з обмеженою відповідальністю відповідно до засад, закладених у Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», проаналізовано оновлену судову практику та практику застосування в цій сфері, визначено процедурні недоліки та прогалини, що розкривають порядок набуття і реалізації корпоративних прав та обов'язків учасників товариства з обмеженою відповідальністю, надано роз'яснення і пропозиції щодо удосконалення законодавства та практики застосування у обраній для дослідження тематиці. Дисертаційне дослідження є корисним і своєчасним для наукової доктрини та правореалізаційної сфери, свідченням чого є запропоновані авторські положення новизни, висновки і рекомендації.

Мета і завдання наукового дослідження сформульовано методологічно правильно. Метою проведеного М. О. Сухановим дослідження поставлено комплексний аналіз правового регулювання питань щодо корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю. Досягненню мети дисертаційного дослідження М. О. Суханова передувало розв'язання таких завдань: дослідити становлення та розвиток законодавчого регулювання корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю; проаналізувати види та визначити роль локальних актів в механізмі правового регулювання корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю; охарактеризувати роль корпоративного договору в механізмі реалізації корпоративних прав; розглянути первинні та похідні підстави набуття корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю; визначити підстави припинення корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю; проаналізувати зміст суб'єктивного корпоративного права учасників товариства з обмеженою відповідальністю.

Обґрунтування вибору теми дослідження доводить, що М. О. Сухановим окреслено важливість обраного напряму наукової роботи та проаналізовано теоретико-методологічне підґрунтя наукових досліджень у цій сфері, про що свідчить авторське бачення, наведене у Вступі. Правильно визначено об'єкт і предмет дослідження, а отримані висновки підтверджують доцільність обрання тих загальнонаукових і спеціальних юридичних методів наукового пізнання, що закріплені у Вступі. Також висвітлено практичне значення результатів дослідження за тематикою дисертації у різних сферах науково-практичної та науково-дослідницької діяльності і окреслено особистий внесок здобувача.

Ознайомившись зі змістом роботи, слід відзначити, що структура дисертації є логічною, відповідає меті дослідження і розкриває повною мірою поставлені

завдання, спрямовані на висвітлення значущих питань, що стосуються правового регулювання корпоративних прав та обов'язків учасників товариства з обмеженою відповідальністю. Структурно робота складається зі Вступу, 3-ох Розділів, які містять дванадцять підрозділів, у змісті яких втілені результати проведеного дослідження відповідно до поставлених завдань. До кожного Розділу пропонуються одержані висновки дослідження. Робота завершується загальними Висновками і вагомим списком використаних джерел (загальна кількість – 258 найменувань), Додатком А, в якому наведено список наукових публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації.

У першому розділі дисертантом досліджуються загальні питання розвитку правового регулювання корпоративних прав та обов'язків учасників товариства з обмеженою відповідальністю, окреслено роль локальних актів та корпоративного договору в механізмі регулювання питань здійснення корпоративних прав та виконання корпоративних обов'язків учасників товариства з обмеженою відповідальністю. У рамках другого розділу розкрито первинні та похідні підстави набуття, а також підстави припинення корпоративних прав та обов'язків учасників товариства з обмеженою відповідальністю. Третій розділ дослідження присвячений аналізу змісту суб'єктивного корпоративного права, питанню зловживання корпоративними правами учасника товариства з обмеженою відповідальністю, а також виконанню корпоративних обов'язків учасниками товариства з обмеженою відповідальністю.

Ознайомлення з дисертацією дає підстави стверджувати, що робота містить основні необхідні для такого дослідження компоненти – критичний аналіз рекомендацій та висновків вчених, які вивчали окреслену проблематику, увагу до зарубіжного досвіду, належну апробацію результатів дослідження. При цьому дисертантом опрацьовано значну кількість нормативно-правових актів, спеціальної літератури та практику застосування. Це дає підстави стверджувати про обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Загалом, проведене Сухановим М. О. наукове дослідження сприймається позитивно, справляє хороше враження, є завершеним, самостійним науковим доробком його автора.

Наукова новизна та практична значущість отриманих результатів. Дисертаційне дослідження М. О. Суханова містить наукові положення, що мають науково-теоретичне значення і практичну спрямованість. Наукова новизна дисертаційного дослідження проявляється у розкритті механізму правового регулювання корпоративних прав і обов'язків товариства з обмеженою відповідальністю згідно нових підходів, запропонованих Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», в окресленні прогалин та недоліків нормативного регулювання і наданні відповідних пропозицій змін для його удосконалення.

Позитивно сприймається дослідження автором етапів становлення законодавства про товариства з обмеженою відповідальністю з моменту проголошення незалежності України, окреслення специфіки правового регулювання корпоративних прав та обов'язків учасника товариств з обмеженою відповідальністю на кожному етапі удосконалення законодавчого регулювання. Визначено, що розвиток законодавства України про корпоративні права та обов'язки учасника товариства з обмеженою відповідальністю характеризується поділом нормативно-правових актів у цій сфері на загальні (ЦК, ГК України) та спеціальні (новий Закон «Про ТОВ») (стор. 27, 40 – 41 дисертації). Автором доведено, що локальні акти є дієвим інструментарієм для усунення існуючих законодавчих прогалин, що дозволяє забезпечити охорону прав та інтересів учасників таких товариств. Крім того, у роботі хоча й визначено, що статут займає центральне місце серед локальних нормативних актів, що позитивно впливають на ефективність функціонування товариств з обмеженою відповідальністю та їх учасників, тим не менш обґрунтовано, що товариство має прагнути до створення положень про діяльність органів управління товариством, про особливості використання інформації з обмеженим доступом тощо. Такий підхід дисертанта відповідає європейським стандартам ведення бізнесу на міжнародному ринку та на ринку країн Європейського Союзу, що сприяє прозорості управління товариством і забезпечення належного здійснення корпоративних прав та обов'язків його учасників.

Досліджуючи роль корпоративного договору, що спрямований на індивідуальну регламентацію корпоративних прав учасників товариства з обмеженою відповідальністю, автором цілком вірно аргументовано, що питання конфіденційності договору має бути переглянуте з урахуванням специфіки статусу суб'єкта звернення. Відповідно, зазначено, що у разі звернення таких суб'єктів корпоративного правовідношення, як учасники товариства чи саме товариство, до сторін корпоративного договору з вимогою про ознайомлення з його змістом, то й задоволення зазначених вимог має бути здійсненим. Що стосується третіх осіб, які не є учасниками товариства, то цілком справедливо, що зміст договору має бути конфіденційним, якщо інше не передбачено законом чи статутом товариства (стор. 55 дисертації). При цьому не заперечується той факт, що стороною договору може бути учасник товариства, його кредитор чи саме товариство (стор. 51 дисертації). Єдине, що слід врахувати, що у Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» у дефініції поняття «корпоративний договір» однією із сторін договору визначено не кредитора, а третю особу. Разом із тим доречно відзначено, що на законодавчому рівні варто змінити нормативне положення про нікчемність корпоративного договору, у якому містяться положення про обов'язок учасників товариства забезпечити голосування згідно з вказівками органів управління товариства. Більш ефективно у разі, якщо вищезазначене положення закріплено у

корпоративному договорі, визнавати нікчемним саме його (частину), а не весь договір в цілому (стор. 26, 53 дисертації).

Схвально сприймається підхід автора до дослідження первинних та похідних підстав набуття корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю. Варто погодитися, що особа може набути корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з первинної підстави, а саме: 1) внесення вкладу у зв'язку зі створенням товариства; 2) внесення додаткового вкладу у межах суми збільшення статутного капіталу товариства. Доведено, що кожна із вказаних первинних підстав виникнення корпоративних прав та обов'язків учасника є не окремим фактом, а повинна розглядатися як юридичний склад (стор. 71 дисертації).

Крім того, варто зазначити, що у дослідженні при розгляді підстав набуття корпоративних прав, дисертантом слушно запропоновано позицію про застосування правових наслідків прострочення внесення вкладу учасником товариства, визначених у ст. 15 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», до спадкоємця чи іншого правонаступника учасника товариства після подання такими особами заяви про вступ до товариства з обмеженою відповідальністю та проведення відповідної реєстраційної дії (стор. 26, 112 – 113 дисертації). Змодельовано ситуацію, що після державної реєстрації товариства у піврічний строк, відведений законодавцем для формування статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю, учасник товариства помирає так і не внісши свій вклад. У такому разі до спадкоємців переходить не тільки оплачена частина частки, але й обов'язок оплатити ту частину частки, що не була оплачена спадкодавцем до його смерті. Хоча після смерті спадкодавця виникає принцип універсального правонаступництва, згідно якого до спадкоємця переходять всі права та обов'язки щодо майна спадкодавця, а пасиви спадкодавця не перевищують суму активів і переходять тільки в межах розміру спадкової маси, тим не менш вважаємо таку пропозицію правильною, оскільки спадкоємець, подаючи заяву про вступ до товариства та після здійснення державної реєстрації змін про склад учасників товариства, у такий спосіб набуває корпоративні права учасника, що зумовлює такого спадкоємця відповідно й до виконання корпоративних обов'язків, одним із яких є сплата внесків до статутного капіталу товариства.

Також автором цілком слушно запропоновано розширити перелік документів та суб'єктів щодо звернення стягнення на частку учасника в статутному капіталі товариства, а саме: 1) до переліку документів, на підставі яких державний реєстратор проводить реєстраційні дії у разі накладення арешту на частку в статутному капіталі, додати постанову про накладення арешту; 2) розширити перелік суб'єктів, які можуть звертатися з відповідними документами до державного реєстратора, додавши до нього приватного виконавця; 3) включити до переліку документів, які є підставою для внесення змін до відомостей про

юридичну особу у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, акт виконавця про проведені електронні торги (стор. 26, 94 дисертації). Вказані пропозиції підвищують практичну значимість дисертаційного дослідження.

Заслуговує на увагу положення наукового дослідження, згідно якого запропоновано механізм повідомлення учасників товариства про намір продати свою частку (частину частки) третій особі. Відповідно, учасник товариства, що бажає відчужити частку, подає письмове повідомлення товариству, а товариство зобов'язане направити копію повідомлення всім іншим учасникам товариства протягом встановленого строку за рахунок того учасника, який має намір відчужити частку (стор. 25, 154 – 155 дисертації). Вказаний механізм успішно застосовано при регулюванні діяльності акціонерних товариств, а тому може бути застосованим і до товариств з обмеженою відповідальністю для більш швидкого донесення до учасників товариства необхідної інформації. Схоже походження має місце й щодо пропозиції заборонити на законодавчому рівні уступку переважного права на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства, що продається третій особі (стор. 25 дисертації).

Окрім того, аргументованою є позиція автора, що неконструктивним є запровадження права учасників включати до корпоративного договору умови про відмову від переважного права придбання частки іншого учасника товариства. Доведено, що питання щодо реалізації переважного права учасника на придбання частки у статутному капіталі товариства, що пропонується третій особі, потрібно регулювати винятково на законодавчому і статутному рівнях (стор. 92 дисертації).

У ході наукового аналізу змісту суб'єктивного корпоративного права, дисертантом зроблено цілком доречні висновки щодо реалізації окремих немайнових правомочностей, а саме: - з метою уникнення конфлікту інтересів в товаристві варто закріпити норми про заборону представництва учасника товариства на загальних зборах посадовими особами такого товариства; - з метою збереження конфіденційності інформації з обмеженим доступом доцільно зобов'язати розробити внутрішні правила товариства щодо режиму користування та розкриття такої інформації (стор. 27, 155 – 183 дисертації).

Щодо реалізації майнових корпоративних прав, то погоджуємося з висновком автора про необхідність надання учаснику товариства, який частково вніс свій вклад у статутний капітал, право на отримання дивідендів пропорційно до внесеного вкладу. Окрім того, слушно запропоновано закріпити виконавчий напис нотаріуса на документах, за якими стягнення заборгованості здійснюється у безспірному порядку як правову підставу стягнення нарахованих та несплачених дивідендів учаснику товариства (стор. 25, 184 – 190 дисертації). На підтримку позиції автора варто вказати, що запропонований механізм пришвидшить вирішення корпоративних конфліктів такого роду у безспірному режимі та зменшить навантаження на судову владу, оскільки можливість виплати нарахованих дивідендів залежить не від рішення суду, а від рішення загальних

зборів учасників товариства, яким затверджено суму, форму, порядок та строки виплати дивідендів учасникам товариства. У такому разі рішення суду є тільки підставою для зобов'язання виплати дивідендів у примусовому порядку, що цілком під силу врегулювати й через виконавчий напис нотаріуса без звернення до суду, адже рішення загальних зборів учасників товариства про нарахування та виплату дивідендів учасникам товариства вже прийнято і підлягає виконанню.

Схвально сприймається підхід дисертанта, що зловживання корпоративними правами учасниками товариства є різновидом зловживання суб'єктивним правом і може проявлятися не лише у активних діях, пов'язаних зі здійсненням такого права, але й у пасивній поведінці, тобто в утриманні від реалізації цього права (стор. 28, 210 дисертації). У зв'язку з цим аргументованими видаються виведені автором висновки, що одним із ефективних способів запобігання зловживанню корпоративними правами учасниками товариства з обмеженою відповідальністю може бути укладення корпоративного договору.

Враховуючи наведене, дисертація Суханова М. О. є фундаментальним завершеним науковим дослідженням. Результати дисертаційної роботи, що пропонуються у висновках до розділів, розкривають вирішення поставлених завдань у дисертації, добре аргументовані упродовж усієї роботи і знайшли конкретний вираз у загальнотеоретичних висновках.

Повнота викладу наукових положень та основних результатів дисертації у наукових виданнях. За темою дисертації відповідно до її змісту основні положення викладені у 15 наукових працях, зокрема в 6 наукових статтях, опублікованих у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань України із юридичних наук, в 1 статті у науковому періодичному фаховому виданні іншої держави та в 8 тезах доповідей на наукових конференціях. Наукові положення та основні результати наукової роботи підтверджуються та повною мірою відображаються у наукових публікаціях дисертанта, характеризуються активною апробацією результатів дисертаційного дослідження у тезах доповідей на науково-практичних конференціях та інших наукових заходах. Висновки та пропозиції, сформульовані у дисертації, можуть бути використані у науково-дослідній та правотворчій сфері, у правозастосовній діяльності, а також у навчальному процесі в закладах вищої освіти.

Відсутність порушень академічної доброчесності. У ході вивчення дисертаційного дослідження та наукових публікацій фактів порушень академічної доброчесності не виявлено.

Зауваження та дискусійні пропозиції, які мають місце у дисертації. Загалом позитивно оцінюючи дисертацію М. О. Суханова, водночас необхідно звернути увагу на деякі положення, які можуть слугувати предметом подальших наукових досліджень або дискусії під час публічного захисту.

1. У першому розділі дисертаційного дослідження М. О. Сухановим розглянуто загальнотеоретичні положення правового регулювання корпоративних

прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю, у зв'язку з чим у першому пункті новизни визначено, що «корпоративні права учасника товариства слід розглядати як сукупність *самостійних* суб'єктивних прав, що виникають з майнової та/або особистої участі в товаристві, види, зміст та особливості реалізації яких визначені законодавством, локальними актами товариства та корпоративними договорами у разі їх укладення учасником» (стор. 25, 65 – 66 дисертації). У цілому погоджуючись з визначенням корпоративних прав, до окремих положень дефініції є питання. По-перше, автором подано визначення корпоративних прав як «*самостійних суб'єктивних прав*», але у роботі не розкрито думку дисертанта про те, в чому саме полягає самостійність корпоративних прав, що може наптовхнути на думку про різну природу корпоративних прав, що входять до змісту суб'єктивного корпоративного права, про можливість відчуження окремих елементів суб'єктивного корпоративного права, що включає в себе і право на участь, і право на інформацію, і права на дивіденди та активи тощо. По-друге, автором зазначено, що корпоративні права виникають з майнової та / або особистої участі в товаристві, але теж у роботі немає чіткого аргументування розуміння майнової та / або особистої участі в товаристві з обмеженою відповідальністю, оскільки у дефініції, що закріплена у ГК України зазначено, що корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації.

Окрім того, у дисертації не розкрито позицію автора щодо правової природи суб'єктивного корпоративного права та його співвідношення з часткою у статутному капіталі товариства з урахуванням діючих наукових концепцій. Адже у другому розділі дисертантом зазначено, що на основі положень діючого закону про товариства з обмеженою відповідальністю предметом договору про відчуження є частка у статутному капіталі, а не корпоративні права (стор. 102 дисертації). Однак з набранням чинності новим Законом України «Про акціонерні товариства» будуть внесені зміни й до Цивільного кодексу України, у нормах якого буде йти мова про корпоративні відносини та корпоративні права. Робоча група з рекодифікації Цивільного кодексу України теж ще з 2019 року висуває пропозиції розширити перелік об'єктів цивільних прав, що визначені у ст. 177, й доповнити його в тому числі таким об'єктом, як корпоративні права. Тому доречно було б дослідити теоретичні підходи до поняття «статутний капітал», «частка у статутному капіталі», «корпоративні права». У зв'язку з цим не зовсім погоджуюся з висновками М. О. Суханова щодо настання правових наслідків у результаті накладення арешту на корпоративні права / частку у статутному капіталі (стор. 135 – 136 дисертації). В обох випадках обмеження буде стосуватися виключно розпорядження корпоративними правами / часткою у статутному капіталі, що підтверджено й аналізом судової практики вищих судових інстанцій.

2. Позитивно сприймається підхід автора, згідно якого розмежовано акти локальної дії (рішення загальних зборів, статут, положення про органи управління

товариством та про філії (представництва) і правочини – договір про створення товариства, договір про злиття (приєднання), корпоративний договір. Однак дисертантом зазначено, що локальні акти товариства з обмеженою відповідальністю слід розглядати як акти, що приймаються уповноваженими органами товариства або його засновниками/учасниками для досягнення визначеної мети діяльності та врегулювання відносин в товаристві із врахуванням інтересів учасників товариства з обмеженою відповідальністю та вимог законодавства (стор. 27, 43, 51 дисертації). У даному визначенні локальних актів товариства викликає сумнів твердження, що такі акти приймаються або органами товариства, або засновниками/учасниками товариства. Адже, як відомо, всі локальні акти товариства з обмеженою відповідальністю приймаються органами товариства – загальними зборами учасників, виконавчим органом та / або наглядовою радою, якщо така створена згідно вимог статуту товариства. Щодо засновників та учасників товариства, то останні можуть безпосередньо укладати тільки договори або вчиняти односторонні правочини.

3. У дисертації розглянуто роль корпоративного договору у механізмі правового регулювання корпоративних прав і обов'язків учасників товариства з обмеженою відповідальністю і окреслено положення про забезпечення виконання цього договору, а саме, що найбільш ефективним способом забезпечення належного виконання обов'язків сторонами такого договору є неустойка, яка може носити виключно договірний характер (стор. 26, 61 – 62, 66 – 67 дисертації). У цілому така позиція автора сприймається, але у роботі зазначено, що способами правового захисту учасників корпоративного договору є: вимога про сплату неустойки; вимога про відшкодування збитків; вимога виконання зобов'язання в натурі; вимога про встановлення обов'язку продати свою частку у випадку порушення учасником умов корпоративного договору, а також окреслено випадки і можливість їх застосування. Тому варто дійти до висновку, що найбільш ефективним способом забезпечення виконання корпоративного договору може бути не якийсь конкретний спосіб забезпечення, а той спосіб, що відповідає реальному забезпеченню виконання змісту корпоративного договору. Для прикладу, у випадку голосування на загальних зборах учасників з питань порядку денного не за домовленістю, що існує між учасниками товариства, навряд чи неустойка буде найбільш ефективним способом забезпечення виконання корпоративного договору чи його частини, що містить домовленість про голосування на загальних зборах учасників товариства.

4. Досліджуючи первинні підстави набуття корпоративних прав у товаристві з обмеженою відповідальністю, у дисертаційній роботі запропоновано розглянути можливість закріплення у чинному законодавстві України положення про те, що внеском до статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю можуть бути не лише майнові вклади, а й особисті (наприклад, зобов'язання щодо виконання робіт чи надання послуг у визначеному обсязі та

строки на користь товариства) (стор. 26, 79–80 дисертації). Вказана позиція підкріплена досвідом правового регулювання внесення вкладів у американські та французькі компанії щодо можливості внесення немайнових прав, контракту на надання послуг тощо. Варто зазначити, що згідно норм чинного законодавства право на внесення вкладів у вигляді професійних та інших знань, навичок та вмінь передбачено ст. 1133 Цивільного кодексу України щодо створення простого товариства на підставі договору без створення юридичної особи. Щодо вкладів до статутного капіталу юридичних осіб, зокрема товариств з обмеженою відповідальністю, то варто зазначити, що запозичений довід може неоднозначно вплинути на функціонування юридичних осіб, адже варто враховувати ряд факторів, які впливають на ведення бізнесу в Україні – стан ринкової економіки в Україні, рівень правової корпоративної культури та етики, необхідність створення надійної та стабільної ділової репутації для отримання довіри від зовнішніх інвесторів тощо. Тому, з одного боку, вказані пропозиції змін є прогресивними і мають право на впровадження в життя, а з іншого боку, такий підхід може стати площадкою для зловживань учасниками товариства, адже послуга, як правило, споживається у процесі її надання, а оцінка залежить не тільки від якості послуг, але й особистості надавача послуги, що не завжди буде співмірним та вигідним чи то для учасника, якщо послугу надавати багаторазово, чи то для товариства, якщо послугу надавати одноразово. Теж саме зауваження стосується й виконання робіт. Адже створення юридичної особи символізує в першу чергу намір на довгостроковий період ведення підприємницької діяльності, а для досягнення певного одноразового результату достатньо укласти й договір про спільну діяльність.

Проте вищенаведені міркування та зауваження не впливають на загальну високу позитивну оцінку дисертації на здобуття наукового ступеню доктора філософії в галузі права. Висловлені зауваження носять швидше уточнюючий характер і спонукають автора до наукової дискусії та врахування висловлених міркувань у подальшій науковій розробці проблематики дослідження. Тому дисертанту пропонується в подальшому здійснити творчий пошук науково аргументованих відповідей на висловлені зауваження щодо даної роботи та заповнити певну неповноту розгляду окремих положень дисертації.

На підставі викладеного вище вважаю, що дисертаційне дослідження «Корпоративні права та обов'язки учасника товариства з обмеженою відповідальністю» є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням. У ньому отримано нові науково обґрунтовані результати, що вирізняються новизною у вирішенні поставлених завдань щодо правового регулювання корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю.

Дисертація М. О. Суханова на тему «Корпоративні права та обов'язки учасника товариства з обмеженою відповідальністю» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 Право та вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019 р.) та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44).

На підставі викладеного вважаю, що дисертант Суханов Максим Олександрович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право, а його дисертація заслуговує на високу позитивну оцінку з боку спеціалізованої вченої ради.

Офіційний опонент:

**кандидат юридичних наук, доцент
завідувач Лабораторії проблем корпоративного права
Науково-дослідного інституту приватного
права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України**

Л. В. Сіщук